AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

AVİM Yorum • No: 2017 / 46 • Haziran

'ERMENİSTAN-TÜRKİYE NORMALLEŞME PROGRAMI' VE İKİNCİL DİPLOMASİ ÇABALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Aslan Yavuz ŞİR

Analist

İkincil diplomasi faaliyetleri barış inşası süreçlerinin önemli bir ayağını oluşturur. Bu tür faaliyetler uzun süredir normalleşme süreçleri açısından alternatif bir arayış olarak görülmektedir: bazen hükümetler için en iyi ihtimalle bir kendini iyi hissetme egzersizi, veya, hükümet dışı olmaları sebebiyle, asıl diplomasiye bir tehdit.[1] Bir sivil toplumu destekleme aracı olarak ikincil diplomasi de söz konusu listeye eklenebilir, oysaki sivil toplum faaliyetlerinin desteklenmesi kendi başına bir sonuç haline de gelebilmektedir; ikincil diplomasi inisiyatiflerinin etkinliği ve verimliliği, söz konusu faaliyetlere katılan aktörler tüm süreci toplumsal düzeyde bir uzlaşmanın aracı olmaktan ziyade maddi bir kazanç aracı olarak görmeye başladıklarında sorunlu hale gelmektedir. Bu bilhassa Türkiye-Ermenistan ikincil diplomasi faaliyetlerinde geçerlidir.

2 Mayıs 2017 tarihinde Erivanda bir Ermenistan-Türkiye Yatırımcı Günü etkinliği düzenlenmiştir. Haber kaynaklarından anlaşıldığı üzere söz konusu etkinlik Ermenistanda *melek yatırımcılar* ağının kurumsallaştırılmasının teşvik edilmesi, girişimcilik ekosisteminin desteklenmesi, girişimciler ile *melek yatırımcıların* buluşturulması ve yatırımcılar ile girişimciler arasında kazançlı ve uzun vadeli ilişkilerin kurulmasının teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Söz konusu program Kamusal Gazetecilik Klübü (Public Journalism Club) ve Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından, Angel Labs adında bir girişimin desteği ile başlatılmıştır. Bunlardan ilk ikisi 2014 yılından bu yana Avrupa Birliği tarafından desteklenmekte olan Ermenistan-Türkiye Normalleşme Sürecine Destek (ETNS) programının 8 ortak kuruluşundan ikisidir. Bu kapsamda Ermenistan-Türkiye Yatırımcı Günü adlı faaliyetin, ETNS kapsamında daha önce yürütülmüş olan Girişimci Değişimi, Sınıraşan Teknoloji ve Ekonomik Fırsat Analizi gibi diğer projelerin devamı olduğu anlaşılmaktadır.

İlk bakışta, Ermenistan-Türkiye Yatırımcı Günü programı, günümüzde aralarında diplomatik ilişkiler bulunmayan Türkiye ve Ermenistan arasında ikili ekonomik ilişkilerin desteklenmesine yönelik bir çalışma olarak göze çarpıyor. Söz konusu programın hedefinin [2] Ermenistanın bilgi teknolojileri (BT) sektörüne yatırımlar olduğu, bu kapsamda söz konusu programa yalnızca Almanya ve ABD değil, Türkiyeden de ilgi olduğu iddia edilmektedir. Bu Türk şirketlerin hangileri olduğu açık olmasa da Türkiyeden ziyade yurtdışında yatırımları bulunan bazı şirketlerin temsilcilerinin toplantıya katıldığı

anlaşılmaktadır. Ancak bütün programın aslında Ermeni girişimcileri teşvik etmeyi hedefleyen tek-yönlü bir yatırım programı olduğunu görmek gerçekten şaşırtıcı. Aslında böyle bir programın yürütülebilirliği, programla ilgili diğer birçok sorun arasında yalnızca bir tanesi olarak göze çarpmaktadır. Ancak Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleştirilmesi ile ilgili ETNS ve diğer ikincil diplomasi programlarında olduğu gibi temel sorun, tüm bu programların tek-yönlü hedeflere hizmet etmesi, yani Ermeni siyasi ve ekonomik söyleminin Türkiyeye nasıl dikte edilmeye çalışılmasıdır.

Ermenistan-Türkiye Normalleşme Sürecine Destek: Birinci Dönem (ETNS1) 2014 yılında toplum içi ve toplumlar arasında güçlendirilmiş bölgesel barış ve istikrar, demokratik çoğulculuk ve toplumsal kapsayıcılığa katkı sağlanması için Türkiye ve Ermenistan sivil toplumları ile etkileşim ve teşviğin sağlanması[3] amacıyla başlatılmıştır. 18 ay sürmüş ve AB tarafından *İstikrar Aracı* programı kapsamında 2 milyon dolarlık hibe sağlanmıştır; bu kapsamda 8 STÖden oluşan bir konsorsiyum programda partner kuruluş olarak seçilmiştir. Bu 8 STÖ arasında Ermenistandan Civilitas Vakfı, Avrasya Ortaklık Fonu (EPF), Kamu Gazetecilik Klübü (PJC), Bölgesel Araştırmalar Merkezi (RSC) ve Türkiyeden Anadolu Kültür, TEPAV, Helsinki Yurttaşlar Derneği ve Hrant Dink Vakfı yer almıştır. Bu STÖlerin daha önce birçok projede birarada çalışmalar yapmış olduklarını ve örneğin Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın açılmasının teşvik edilmesine yönelik çalışmalarda görüldüğü üzere Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi faaliyetleri açısından ya benzer ya da paralel hedeflere sahip olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu programın temel ayaklarından birisi kapsayıcılık, yani kendi projelerini önermeleri ve yapabilmeleri için ☀ diyalog sürecinde yeni aktörler ile etkileşim ve bu aktörlerin desteklenmesi[4] olarak tanımlanmıştır. ETNS 1 kapsamında tamamlanan projelere ilişkin ayrıntılı bilgiler içeren websitesine göre bu ilk program kapsamında kişilerarası iletişim, medya, eğitim ve öğretim, yeni aktörler, iş, kültür ve sanat, ve politika desteği gibi birçok farklı konu başlığı altında çalışmalar yapılmıştır. Program kapsamında 2000den fazla kişi ve yararlanıcıya hibeler verildiği, ayrıca çeşitli faaliyetler, toplantılar ve gösterimler aracılığıyla 10.000den fazla kişiye erişildiği ifade edilmektedir. Bunlara ek olarak bu ilk programın 3 temel alanda sonuçları olduğu iddia edilmektedir: 1) kişilerarası iletişim ve farkındalığın arttırılması, 2) sivil ve kurumsal sahiplenme ve kapasitenin arttırılması ve 3) sivil toplumda demokrasi kültürünün geliştirilmesi. Fakat AB tarafından 2 milyon Euroluk bir hibe ile geliştirilen böylesi bir programın başta tanımlanan hedeflerine nasıl eriştiğine dair resmi bir rapor veya etki analizi çalışması[5] bulunmamaktadır.

Bir ikincil diplomasi projesi olarak ETNS1in verimliliğine dair bu belirsizliğe rağmen, program ETNS2 olarak, bu defa 1.5 milyon Euro bütçe ile ikinci defa yenilenmiştir. ETNS2nin 2014-2015 arasında uygulanan ETNS1in başarıları üzerine inşa edil[diği] ve temel ayaklardan birisi olarak yine kapsayıcılığı aldığı belirtilmektedir. Aslında bu yeni proje, ilk projenin, aynı partner kuruluşlar ve konu başlıklarını da ihtiva ederek yenilenmesinden ibarettir. İlk projenin sözde başarısı ve bu ikinci projenin, ilkinin bir kopyası olduğu gözönüne alındığında, bütçenin 2 milyon eurodan 1.5 milyon euroya neden çekildiğine dair bir açıklama da görülmemektedir. ETNS1in yenilenmesinin Türkiye ile Ermenistan arasındaki ikincil diplomasiye nasıl etkileri olacağı ileriki dönemde görülecektir. Ancak bu tür hibe programlarının uygulanması ve etkilerine dair bazı önemli

noktalara değinilmesi gerekmektedir.

Türk-Ermeni sivil toplum faaliyetlerine dair eb detaylı çalışmalardan birisi 2012de Esra Çuhadar ve Burcu Gültekin Punsmann tarafından hazırlanan ve ETNS programı ortaklarından TEPAV tarafından yayımlanan bir raporda bulunmaktadır. Bu çalışma 1995-2010 arasında yürütülen 64 programı incelemekte ve destekçi kuruluşların gelecekteki faaliyetlerinde dikkate alması gereken Türk-Ermeni barış inşası süreçlerindeki genel yönelimler ve alanları tespit etmektedir.[6] Çalışma normalleşme ve uzlaşma süreçleri arasında temel bir ayrıma dikkat çekmektedir: bunlardan ilki çatışmayı çözmeyi değil, yıkıcı olmayan bir seviyede yönetmeyi[7] amaçlamakta, diğeri ise çözüme odaklanmaktadır. Bu farklılık esasen ikincil diplomasi çalışmalarının politika etkisinin neden olamadığını ve kapsamlarının neden sivil toplum ile sınırlı kaldığının da bir açıklamasını oluşturmaktadır; yani bu çalışmaların nasıl kendi içlerinde bir araç olmaktan ziyade nasıl sonuca dönüştüğünü de göstermektedir. Bu durum bilhassa Türkiye-Ermenistan normalleşme programlarında yer alan aktörler genellikle hep aynı kişi ve gruplar[8] olduğundan geçerlidir. Nitekim ETNS programı aynı 8 partner kuruluşun katılımı ile yenilendiğinden söz konusu sorun da devam ettirilmiştir. TEPAVın raporunda da bu sorun işaret edilmekte ve özellikle katılımcı grubun daha önce [bu programa] dahil edilmeyen, kadınlar, milliyetçi ve muhafazakar gençlik, ve genç girişimciler gibi grupları da içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğini önermektedir.[9]

Bu tespit dahi neden ve nasıl genellikle aynı grup ve kişilerin böyle projelerde yer aldığını açıklamaktan uzaktır. Rapordaki temel bulgulardan birisi, hibe fonlara erişimin çok kısıtlı bir zümreye verildiği ve hibe dağıtım sürecinin demokratikleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.[10] Nitekim bu tespit normalleşme □□□ uzlaşma- sürecinin nasıl daha sürdürülebilir ve kalıcı bir şekilde yürütüleceğine dair farklı görüşleri bulunan □□□ önemli politika sonuçları olabilecek- STÖler ve düşünce kuruluşlarının hibe ve programlara dahil edilmemesinde görülen dikkat çekici eksikliği açıkça ortaya koymaktadır.

Rapor her ne kadar çalışma kapsamında incelenen sınır-aşan projelerin bölge halklarını birbirine bağlayan geçmişin yeniden okunması ve birbiri ile örtüşen hafızanın yeniden keşfedilmesine imkan sağladığını öne sürse de, dışarıdan bir gözlemci, yalnızca dahil olan STÖlerin karakteri ve kişilerin profillerine bakarak[11] söz konusu hibelerin, bırakın herhangi bir normalleşmeyi, Türk ve Ermenileri çok daha doğru bir temelde uzlaştırmayı amaçlayan farklı görüşlerden müştekil bir diyaloğun inşasını dahi amaçlamadığını görebilecektir. Daha ziyade hibe programları yalnızca diğer tarafta (Türk) değişim getirmeyi hedefleyen, tek taraflı (Ermeni), yoğun ve yüksek tonda bir monoloğun güçlendirilmesi ve teşvik edilmesini amaçlayan ikincil diploması çalışmalarını desteklemektedir. Bu yalnızca benzer görüş ve çalışmaları bulunan STÖlere hibe verilmesi ile sonuçlanan seçici yaklaşımın temelindeki eksikliği göstermekte, bu sebeple de normalleşme (ve dolayısıyla uzlaşma) çabaları açısından çok sınırlı sonuçlar doğurmaktadır.

Öncülü ETNS1 gibi, AB desteğiyle Yatırımcı Günü benzeri programların ETNS2 kapsamında başlatılması, sorunun siyasi yönlerini göz ardı etmesinden hareketle son derece taraflı bir normalleşme yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu kusur, siyasi sorunlar dikkate alınmadıkça ve Ermeni-yanlısı bir yaklaşım devam ettirildikçe, benzer ikincil diplomasi çalışmalarının

başarısız olmaya devam edeceğini de göstermektedir. Ortak kuruluşların seçimi, önceki programların sonuçlarının tespit ve incelemesinin yapılmaması, ve taraflı bir yaklaşımın devam ettirilmesi, benzer programlar Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi açısından yapıcı sonuçlar doğurmayacağından son derece verimsiz kalacaktır. Bu yaklaşım, asıl hedef grup olan Türk ve Ermeni toplumlarına değil, yalnızca ikincil diplomasi çalışmalarından hibeler ve projeler yoluyla mali kazanç sağlamaya devam eden STÖlere yarayan bir yaklaşım olarak kalmaya mahkûmdur.

[1] Charles Homans, Track II Diplomacy: A Short History, *Foreign Policy*, June 20, 2011, http://foreignpolicy.com/2011/06/20/track-ii-diplomacy-a-short-history.

[2] ETNS1 kapsamında başlatılan bir program, BT ve Turizm sektörlerini *ikili işbirliği* açısından potansiyele sahip olan sektörler olarak tanımlamıştır.

[3] Support to the Armenia-Turkey Normalization Process: Stage Two, Support to the Armenia-Turkey Normalization Process, accessed May 26, 2017, http://www.armenia-turkey.net/en/programme.

[4] Support to the Armenia-Turkey Normalization Process: Stage Two, Support to the Armenia-Turkey Normalization Process, accessed May 26, 2017, http://www.armenia-turkey.net/en/programme.

[5] Ne programın resmi websitesinde, ne de AB, EEAS veya Türkiye ile Ermenistandaki AB delegasyonu gibi destekçi kurumların websitelerinde bir değerlendirme raporuna rastlanmamıştır. ETNS websitesinde bir kitapçık, websitesinde halihazırda çok detaylı bir şekilde yer alan projelere ilişkin özet olmaktan öteye geçmeyen bazı genel bilgiler vermektedir. Ancka sonuç ve etki değerlendirmesi bulunmamaktadır.

[6] Esra Çuhadar and Burcu Gültekin Punsmann, *Reflecting on the Two Decades of Bridging the Divide:*

Taking Stock of Turkish-Armenian Civil Society Activities (TEPAV: Ankara, 2012), 11

[7] Çuhadar and Punsmann, *Reflecting,* 96

[8] Çuhadar and Punsmann, *Reflecting,* 95

[9] Çuhadar and Punsmann, *Reflecting,* 95

[10] Çuhadar and Punsmann, *Reflecting,* 95

[11] Çuhadar and Punsmann, Reflecting, 94-95

Yazar Hakkında :

Aslan Yavuz Şir AVİM'de Kıdemli Analist olarak çalışmaktadır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler alanında doktora adayıdır. Türk-Ermeni ilişkileri, Ermenistan siyaseti, Orta Asya ve Kafkasya alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Atıfta bulunmak için: ŞİR, Aslan Yavuz. 2026. "'ERMENİSTAN-TÜRKİYE NORMALLEŞME PROGRAMI' VE İKİNCİL DİPLOMASİ ÇABALARINA GENEL BİR BAKIŞ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Yorum No.2017 / 46. Haziran 02. Erişim Ekim 30, 2026. https://www.avim.org.tr/public/index.php/tr/Yorum/ERMENISTAN-TURKIYE-NORMALLESME-PROGRAMI-VE-IKINCIL-DIPLOMASI-CABALARINA-GENEL-BIR-BAKIS

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır